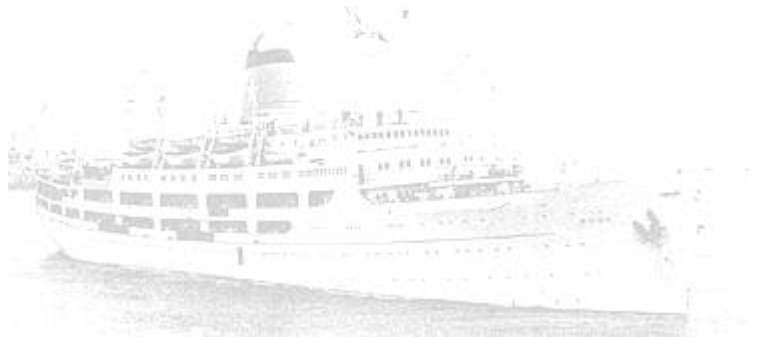

HERBRONNEN¹

een zoektocht en vorming tot transcultureel systeemtherapeut

Tekst: Judith Limahelu²

Nederland 1973

In mijn herinnering lopen wij daar, opa en ik. Opa is 77 jaar en ik ben 6. We lopen in een Zuid-Hollands dorpje onze straat uit en komen bij de dijk. In zijn linkerhand heeft mijn opa een stok, hiermee zoekt hij steun en in zijn rechterhand houd ik zijn hand stevig vast. We lopen tegen de dijk op. We genieten van samenzijn, zonder woorden, zonder besef van tijd. Bovenaan de dijk is een sigarenwinkel en we lopen naar binnen. De vertrouwde geur van tabak komt ons tegemoet. De verkoopster herkent me. Ze vraagt met wie ik gekomen ben. Trots vertel ik dat dit 'mijn opa' is. Opa lacht en koopt sigaren. We lopen verder over de dijk en gaan naar de veerpont bij de kerk. Mijn opa gaat op een bankje aan het water zitten en begint een praatje met de dorpsmannen.

“PENDELEN TUSSEN TWEE CULTUREN”

Inleiding

Het voorgaande verhaal krijgt een geheel andere context als ik vertel dat mijn opa een zwarte man was, een Molukse KNIL militair, die samen met zijn vrouw en kinderen in 1952 naar Nederland is gemigreerd.

Een verhaal achter een verhaal, met thema's die in mijn persoonlijke ontwikkeling van wezenlijk belang zijn, zoals: migratie, rouw, integratie, assimilatie en leven in twee culturen. Ik ben opgegroeid in twee culturen (Moluks -Nederlands) in een dorp waar voornamelijk witte mensen woonden. Ik heb geleerd te pendelen tussen twee culturen, waarbij ik soms word aangesproken op het Molukse en soms op het Nederlandse deel. Dit is het verhaal van mijn zoektocht en mijn vorming tot transcultureel systeemtherapeut.

¹ Het woord 'herbronnen' betekent letterlijk nieuwe kracht putten, je laten voeden of opnieuw laten inspireren door oorspronkelijke idealen. Het verhaal van mijn familiegeschiedenis heeft me kracht en inspiratie gegeven. Een mooie aanvulling hierop is de betekenis van mijn achternaam 'Limahelu' de 5 bronnen.

² Dit artikel is geschreven in het kader van de Intensieve opleiding transculturele systeemtherapie 'In het Voetspoor van Historie en Cultuur' Cursus 2010-2012

Het familie verhaal van de migratie

Migratie is het permanent wisselen van vaste verblijfplaats van individuen of groepen binnen een groter geografisch gebied dan de geboortestreek. Migratie kan vrijwillig, semivrijwillig of onvrijwillig zijn³. Mijn familie is onvrijwillig naar Nederland gekomen. Wij zijn van oorsprong afkomstig van de Molukken, het eiland Saparoea, uit het dorp Tiouw. Mijn opa, KNIL (Koninklijk Nederlands-Indisch Leger)-militair was gestationeerd in Bandung op Java.

“HET EILAND SAPAROEA”

In 1950 is er om politieke redenen een impasse ontstaan, waardoor Molukkers niet langer in Indonesië konden blijven.

Om uit de impasse te komen besloot de Nederlandse regering de Molukse militairen en hun gezinnen ‘tijdelijk’ naar Nederland te halen. Na een kort verblijf in Nederland zouden ze terugkeren naar Indonesië. Inmiddels 60 jaar later verblijven de Molukkers nog steeds in Nederland⁴.

Mijn familie vertrekt met het schip De Roma, van Tjandjung Priok (haven van Jakarta) op 7 maart 1951 en meert af aan de Lloydpier te Rotterdam op 8 april 1951. Aan boord van het schip zitten mijn grootouders met 7 (van de 8) zonen. Een migratie van Java, naar Nederland met diep van binnen de hoop dat ze ooit zullen terugkeren naar hun thuisland Saparoea.

Migratie is het verlaten van familie, vrienden en bekenden, het eigen land, het land van de voorouders, soms ook het achterlaten van eigendommen. Migratie leidt tot afstand, heimwee en rouw.⁵ Mijn vader (83 jaar) heeft tot op de dag van vandaag heimwee naar zijn land. Laatst vroeg ik: “Als je kon kiezen, kies je dan voor hier of voor daar?” Hij zei: “Voor daar natuurlijk, maar dan zoals het 60 jaar geleden was. Dat kan niet, dus dan ben ik maar liever hier.”

“Migreren is integreren in een nieuwe context. Dat wil zeggen: een balans vinden tussen maximale continuering van de eigen identiteit en functionele aanpassing aan de nieuwe leefsituatie. Essentieel voor een migratie- en integratieproces is het kunnen rouwen om wat achtergelaten is.”⁶ Hoe is het migratieproces van mijn familie verlopen?

Niemandsland

De overtocht van Java naar Rotterdam was voor mijn familie letterlijk de overgang van het oude bekende leven naar het nieuwe leven. “Winnicott noemt dat de transitionele ruimte: een soort niemandsland. De transitionele ruimte is een tussenruimte waar verleden en toekomst samen aanwezig zijn in het hier en nu. Het is nog niet echt, het is een tijdelijke, virtuele wereld waarin denken, fantaseren en dromen centraal staan. Een ruimte waarin creatieve oplossingen tot stand kunnen komen”⁷ Onderweg, tijdens de

³ Jessurun, N. (2010). *Transculturele vaardigheden voor therapeuten. Een systeemtheoretisch behandelmodel*, p. 46, Bussum: Uitgeverij Coutinho.

⁴ www.aankomst.nationaalarchief.nl

⁵ Seddik, H. (2005) *Transculturele (Systeem)therapie. Ervaringen uit Frankrijk met psychotherapie met families gebaseerd op etno-psychoanalyse*. Rotterdam: Mikado, kenniscentrum interculturele geestelijke gezondheidszorg.

⁶ Ende, M.C.E. van den (1992). Migranten en rouw in gezinnen met één migrant. *Systeemtherapie*, 4 (1), p. 15.

⁷ Tjin A Djie, K. (2006), *Supervisie in de transitionele ruimte*. Lezing voor Caleidoscopica: conferentie

overtocht, hebben mijn grootouders hun gezin bijeen geroepen en gezegd: "Wij weten niet hoelang ons verblijf in Nederland zal duren. De Nederlandse regering heeft gezegd dat ons verblijf 'tijdelijk' zal zijn. Wij denken dat ze dit niet kunnen waarmaken en dat we misschien wel heel lang in Nederland zullen blijven. Ga niet wachten tot we teruggaan. Pak alle kansen die je pakken kunt." Mijn grootouders wisten, evenals de ruim 12.500 andere Molukkers, niet wat hen te wachten stond in Nederland. De toekomst was onzeker, er was chaos. Mijn grootouders hebben hier gebruik gemaakt van 'herbronnen', ze zijn in de transitionele ruimte tot een creatieve oplossing gekomen. Ze hebben structuur aangebracht door in te schatten dat het verblijf langer zal duren. Tevens hebben ze hun kinderen perspectief en uitdaging meegegeven door de uitspraak: "pak alle kansen die je pakken kunt."

Migratie als levensfaseovergang

Migratie wordt gezien als een levensfaseovergang, een periode dat gepaard gaat met heel veel veranderingen. Bij aankomst in Nederland, kregen de KNIL-militairen hun ontslag aangeboden, vervolgens werden de Molukkers verspreid over verschillende kampen in Nederland. Mijn familie werd overgebracht naar het voormalige kamp Westerbork, genaamd kamp Schattenberg, in Drenthe. Woonoord Schattenberg lag vrij geïsoleerd. Het was een woongemeenschap waar weinig contact met de buitenwereld was. Er was een school, een ziekenhuis, een schouwburg, een bioscoop en een badhuis.

De ontslagen KNIL-militairen, kwamen iedere ochtend bijeen om de vlag te hijsen. Het was een manier om hun positie en functie vast te houden en om gezamenlijk de verbinding te blijven zoeken. Het was een manier, een ritueel, om vast te houden aan het oude vertrouwde, hetgeen begrijpelijk is omdat de verwachting nog steeds was dat

hun verblijf tijdelijk zou zijn. Er was geen noodzaak zich te richten op een toekomst in Nederland.

Mijn opa wilde niet vasthouden aan dergelijke rituelen en heeft hier afstand van genomen. Hij spoorde zijn kinderen aan om zo spoedig mogelijk hun weg te zoeken in het nieuwe land, gericht op de toekomst.

"Partners/gezinnen pogen de eigen identiteit maximaal te continueren en gaan daarover in strijd met de omgeving. Een moeilijk, pijnlijk maar onafwendbaar proces. Wanneer zij het land van herkomst idealiseren maakt dit aanpassing moeilijker; wanneer zij het denigreren maakt het rouw en verliesverwerking moeilijker"⁸. In de praktijk bleek aanpassing aan het nieuwe land moeilijk te zijn voor een groot deel van de Molukkers. Zij waren gericht op het RMS (Republiek Maluku Selatan)-ideaal, de Molukken als onafhankelijke staat. Ze waren bang hun Molukse identiteit te verliezen en deden er alles aan om deze zoveel mogelijk te behouden.

"PAK ALLE KANSEN"

Mijn opa was niet denigrerend over zijn land van herkomst, zijn wens was óók dat er een vrije republiek van de Molukken zou komen. Hij dacht: "Waar we uiteindelijk ook terecht komen. In het hier en nu hebben mijn kinderen kansen en mogelijkheden om te studeren. Dat geeft ze waar dan ook een goede toekomst. Uit de familieverhalen blijkt dat er geen ruimte was voor rouw, de volle aandacht ging uit naar aanpassing aan de nieuwe context. Mijn opa richtte zich vooral op het heden, het hier en nu. Hij maakte zich geen zorgen over verlies van de Molukse identiteit. Hier is een disfunctioneel patroon ontstaan, omdat er geen aandacht is voor het verleden. Er is geen verbinding met de wortels van herkomst en er was geen ruimte voor rouw.

perspectiefwisseling in tijd, plaats en context, 17 maart 2006 te Amsterdam.

⁸ Ende, M.C.E. van den (1992). Migranten en rouw in gezinnen met één migrant. *Systeemtherapie*, 4 (1), p. 15.

Rituelen en beschermjassen

Een ritueel kan mensen helpen om de overgang goed te doorlopen. "Migratie is een overgang met weinig tot geen voorgeschreven rituelen (Sluzki, 1979). Het ontbreken van rituelen bemoeilijkt de herdefiniëring van de familierelaties, de emotionele overgang naar een ander land en dus het migratieproces. Het migratieproces is een overgangsfase zonder ceremonie."⁹ Ik zou me kunnen voorstellen dat een overgangsritueel bij aankomst in Nederland helpend had kunnen zijn, voor mijn familie, in hun migratieproces. Middels een ritueel hadden ze een overgang kunnen markeren van het verleden naar het heden en de

“SAYUR SPRUITJES”

toekomst. Mijn familie heeft de rouwfase overgeslagen, er was geen ruimte voor verdriet en emoties. In mijn optiek zijn hierdoor problemen ontstaan met betrekking tot de familiecontinuïteit. Hier kom ik bij het onderwerp, gezagsdragers en besluitvorming op terug.

Tjin A Djie schrijft in haar boek¹⁰ dat mensen in deze fase kwetsbaar en angstig kunnen zijn. Mensen die in die ruimte zitten hebben ankers uit het verleden nodig, transitionele objecten, 'Beschermjassen'¹¹, om zich veilig te

voelen. Het is ook een interessante ruimte vol met creativiteit, speelsheid, fantasie.

Een belangrijke beschermjas was ongetwijfeld de kookkunst van mijn oma. De bewoners van kamp Schattenberg mochten niet zelf koken. Nederlands warm eten kon men één keer per dag halen in de centrale keuken, de gaarkeuken. Mijn oma ging het eten vermaken, zodat het 's avonds omgetoverd was tot een meer smakelijke 'Molukse' maaltijd. Zo is bijv. het favoriete gerecht "Sayur spruitjes" ontstaan.

Het wonen in kamp Schattenberg was een bijzondere tijd. De eerste periode van re-integratie. Mijn familie heeft als gezin een sterke verbinding ervaren met elkaar. Ze hebben ervaren hoe veerkrachtig en weerbaar ze zijn. Mijn ooms werkten bijvoorbeeld stiekem bij boeren om extra geld te verdienen. Ze kochten een brommer van hun verdiende geld, waardoor ze flexibel waren om hun horizon te verbreden.

In het artikel Migratie als Transitie¹² wordt het voorgaande beschreven en laat zien dat de overgang ("rite de passage") in drie fasen verloopt. Hier volgt een samenvatting van de fasen:

1. Separatiefase (de onthechtingsfase): afscheid nemen, er vindt onthechting plaats en oude rolpatronen worden losgelaten. Dit gaat gepaard met rouw.

⁹ Ende, M.C.E. van den (1992). Migranten en rouw in gezinnen met één migrant. *Systeemtherapie*, 4 (1), p. 16.

¹⁰ Tjin A Djie, K. & Zwaan, I. (2010). *Managen van diversiteit op de werkvloer*. p. 52 Assen: Koninklijke Van Gorcum.

¹¹ 'Beschermjassen' betekent bescherming bieden door een persoon of een groep te omhullen met vertrouwde omstandigheden. Rituelen, foto's, ervaringen van vroeger naar boven halen, situaties creëren om in een moeilijke fase veiligheid en warmte te bieden.

Tjin A Djie, K. & Zwaan, I. (2010). *Managen van diversiteit op de werkvloer*. p. 124. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

¹² Bekkum, D. van, Ende M. van der Heezen, S. & Hijmans van den Bergh, A. (1996). Migratie als Transitie: Liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening. In J. de Jong & M. van de Berg (red.), *Transculturele psychiatrie en psychotherapie, handboek voor hulpverlening en beleid*. p. 35-60. Lisse: Swets & Zeitlinger.

2. Liminaliteit (de transitiefase): mensen ervaren zichzelf als 'noch hier, nog daar'. Men staat voor de taak om in een vreemde omgeving een nieuw leven op te bouwen. Dit gaat gepaard met gevoelens van onzekerheid en ambivalentie. Men komt in een toestand van innerlijke en tijdelijke vervreemding. Het is een stressvolle periode waarin de migrant kwetsbaar is.
3. Re-integratie: een hernieuwde sociale positie innemen, er is aanpassing aan het nieuwe systeem.

Wij- en ik-gericht

"De wijze waarop families georganiseerd zijn over de hele wereld valt grofweg in te delen in twee soorten systemen. Het ik-systeem waarbij het individu centraal staat versus het wij-systeem waarin het belang van de groep voorop staat.

Families in de Noord-Atlantische samenlevingen, zoals Nederland, dragen vooral eigenschappen van het ik-systeem bij zich. Families in de overige landen zijn vooral georganiseerd als wij-systeem.

Het ik-systeem is gericht op individuele onafhankelijkheid, autonomie, zelfbeschikking, zelfvervulling en privacy. Opvoeding en kinderen gaat alleen de ouders aan en na de adolescentiefase wordt ook deze verbinding zoveel mogelijk losgelaten. Communicatie is direct, open en expliciet.

In het wij-systeem, ook wel het collectieve systeem genoemd, zijn belangrijke thema's het in acht nemen van autoriteit, relationele afhankelijkheid en het vorm geven aan familiecontinuïteit. Het voortbestaan van de groep staat voorop."¹³

De Molukse gemeenschap is georganiseerd als collectief systeem, er is sprake van een

sterke en hechte groepsvorming. De groepsidentificatie geeft duidelijke richtlijnen voor het denken en handelen. Mijn grootouders hebben zich onttrokken aan de richtlijnen van het collectief en richtte zich op een 'goede toekomst'. Tegelijkertijd voelden ze zich wel verbonden met het RMS-ideaal. Zij waren voorstander van een onafhankelijke staat 'De Molukken'. Deze twee perspectieven konden naast elkaar bestaan en heeft niet tot uitsluiting uit de gemeenschap geleid. Mijn grootouders werden gerespecteerd door de Molukse gemeenschap. Het is bijzonder dat deze twee aspecten naast elkaar konden bestaan, én het onttrekken aan het collectief én de verbinding blijven houden met de gemeenschap. Hierin ligt een familiewijsheid verscholen. Het

“HET

COLLECTIEVE

SYSTEEM”

achterhalen van deze wijsheid kan van belang zijn bij het ontstaan van familieproblemen. Deze wijsheid kan een oplossing bieden bij familieproblemen. Mogelijk speelt hierbij ook een ander aspect een rol, namelijk de 'klasse'. Mijn opa was officier bij de KNIL en omdat hij aan een aantal voorwaarden voldeed werd hij indertijd (Java, Indonesië) voor de wet gelijkgesteld aan de Europeanen. "Als Indische, Indonesische of Chinese voorvaderen zich verdienstelijk hadden gemaakt voor het Nederlandse koloniale bewind werden ze als 'beloning' gelijkgesteld aan de Europese Nederlander. In de context van de koloniale superioriteit betekende dit een belangrijke statusverhoging. In de kolonie beschouwden blanken de niet-blanken

¹³ Tjin A Djie, K. & Zwaan, I. (2010). *Managen van diversiteit op de werkvloer*. p. 35. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

immers als hun 'mindere'.¹⁴ Dit in tegenstelling tot de vele Molukkers die soldaat waren. In het kamp werkte mijn opa bij de administratie in het ziekenhuis, het merendeel van de Molukkers waren werkeloos tot 1956. Mijn grootouders hadden hierdoor een bepaalde status en om die reden hadden ze één barak voor het gezin. De meeste gezinnen deelden een barak met andere gezinnen. Mijn opa stelde zich dienstbaar op en heeft veel mensen in het woonoord geholpen met hun administratie en/of bij het schrijven van brieven.

Gezag en besluitvorming

Mijn familie was georganiseerd als wijstelsysteem. Mijn opa was de autoriteit in het gezinssysteem, een patriarchale familiestructuur. De opvoeding was niet gericht op individuele onafhankelijkheid, maar op het gezin als groep. De familieopdracht was om voor een goede toekomst te zorgen, om daarmee het voortbestaan van de familie te garanderen. De relatie staat centraal.

"In een migrantensysteem zijn altijd in elke generatie één of meer personen die het gezag vertegenwoordigen. Gezag is heel belangrijk voor besluitvorming en dus voor de familierelaties en de familiecontinuïteit. Gezag verkrijgen heeft zo zijn eigen ongeschreven wetten die bovendien nog per familie verschillen. In zijn algemeenheid komt het erop neer dat gezag er primair is op basis van anciënniteit. De oudste in een generatie heeft het meeste recht op gezag. Maar er zijn gradaties: sommige personen krijgen gezag over een grotere eenheid dan de eerstvolgende persoon in anciënniteit. Dat zijn de gezagsdragers van de familie. Er is een groot aantal variaties mogelijk. Het is dus niet

mogelijk van te voren te weten wie wel of geen gezag heeft."¹⁵

Rondom het gezag en de besluitvorming speelt een andere geschiedenis een rol, toen het gezin nog op Java woonde tijdens de Japanse bezetting. Mijn vader en zijn oudste broer moesten in die periode zorgen voor de inkomsten van het gezin. Zij werden door mijn opa verantwoordelijk gesteld. Mijn vader: "Het was zijn beslissing, daar ging je als kind niet over in discussie. Er moest geld binnen komen en het was logisch dat wij dat deden. Wij waren de oudsten van het gezin". Hiermee werden de grenzen tussen de

"HERBRONNEN"

generatie vervaagd, de kinderen werden betrokken in het oudersysteem. De kinderen namen van de ouders over. De jongere kinderen in het gezin hebben nauwelijks gemerkt dat mijn oom en vader deze opdracht hadden gekregen. Mijn grootouders en hun twee oudste zoons vormden samen een subsysteem als verzorgers voor het gezin.

De oudste broer van mijn vader was op basis van anciënniteit, de gezagsdrager. Hij heeft deze positie, in Nederland, niet ingenomen. De reden hiervan, zou in mijn optiek kunnen zijn dat mijn oom vanwege migratie geen idee heeft gehad hoe hij die positie moest innemen. Vervolgens is er onderling geen overeenstemming ontstaan over wie de rol van gezagsdrager mag innemen, hetgeen geleid heeft tot verschillende familieconflicten.

Ik denk dat er, na het overlijden van mijn grootouders, in mijn familie lange tijd geen overeenstemming is geweest over wie de gezagsdrager mag zijn. Het lijkt erop dat de

¹⁴ Aartsma, M., Hofmann, E. & Reynaert, W. (Red.) (2009). *De stille kracht van leiderschap. Een Indisch perspectief*. p.137. Antwerpen - Apeldoorn: Garant

¹⁵ Tjin A Djie, K. (2000). *Ouderschap in een Wijstelsysteem. Tweede Alice van der Pas Lezing*. Rotterdam: Stichting Interdisciplinair Netwerk Ouderbegeleiding (INO).

veerkracht en creativiteit is verdwenen na het wegvallen van mijn grootouders.

Herbronnen in Nederland

Mijn vader heeft gestudeerd aan de Landbouw Universiteit te Wageningen en heeft daarmee voldaan aan de familie-opdracht van zijn ouders. Een succesvol verhaal van een man die als jongvolwassene in Nederland een nieuw bestaan heeft opgebouwd. Is dit een mooi voorbeeld van een geslaagde integratie? Vanuit welk perspectief gezien is het geslaagd? Hoe heeft mijn vader het ervaren en hoe is hij met deze ervaringen omgegaan?

Van Bekkum¹⁶ schrijft, dat daar waar twee of meer culturen met elkaar in contact komen een wederzijdse culturele uitwisseling (diffusie) en beïnvloeding (acculturatie) ontstaat. "De Canadese crosscultureel psycholoog J.W. Berry (1992) veronderstelt dat de migrant in het acculturatieproces voor een tweetal principiële keuzen komt te staan. Allereerst dient zich de vraag voor in hoeverre de eigen culturele identiteit vastgehouden moet worden. Daarnaast wordt men geconfronteerd met de mogelijkheid om meer of minder intensieve interetnische contacten met de bredere sociale culturele omgeving aan te gaan. Berry ziet vier

mogelijke uitkomsten van het acculturatieproces: assimilatie, integratie, separatie en marginalisatie."¹⁷

Als mijn vader en ik terugkijken naar zijn keuzen, dan concluderen we dat hij geen bewuste principiële keuzes heeft gemaakt. Er was geen sprake van angst om de eigen culturele identiteit te verliezen. Zijn uitgangspunt was dat zijn culturele identiteit

er is en die zou, hoe dan ook blijven. Mijn vader ging intensief het interetnisch contact aan met de sociale culturele omgeving. Hij stapte er open en vol vertrouwen in. De toekomst, de wereld van de nieuwe mogelijkheden. De verwachtingen van mijn vader waren hoog. Hij moest zijn verwachtingen en idealen al vrij snel bijstellen. Zijn droom was medisch analist te worden. Vanuit zijn referentiekader waren alle mogelijkheden er om deze droom uit te laten komen. Hij was in Nederland en hij

had een HBS-diploma, waardoor hij in principe aan de voorwaarden voldeed. Toen hij zich inschreef aan de universiteit te Groningen, volgde er een gesprek. Tijdens dit gesprek werd hem afgeraden om de studie te volgen. De reden was dat hij, gezien zijn huidskleur, geen werk zou kunnen vinden als medisch analist. "De wereld zoals die is", is veranderd en 'de wereld zoals die zou moeten zijn' is vaak veel minder ideaal dan de migrant zich had voorgesteld. Er ontstaat zo een dubbele ambivalentie: het verschil tussen

**“HET VERSCHIL
TUSEN IDEEAALBEELD
EN WERKELIJKHEID
IS GROTER
GEWORDEN”**

¹⁶ Bekkum, D. van, Ende M. van der Heezen, S. & Hijmans van den Bergh, A. (1996). Migratie als Transitie: Liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening. In J. de Jong & M. van de Berg (red.), *Transculturele psychiatrie en psychotherapie, handboek voor hulpverlening en beleid*. p. 35-60. Lisse: Swets & Zeitlinger.

¹⁷ Bekkum, D. van, Ende M. van der Heezen, S. & Hijmans van den Bergh, A. (1996). Migratie als Transitie: Liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening. In J. de Jong & M. van de Berg (red.), *Transculturele psychiatrie en psychotherapie, handboek voor hulpverlening en beleid*. p. 35-60. Lisse: Swets & Zeitlinger.

ideaalbeeld en werkelijkheid is groter geworden en de eigen culturele referentiekaders sluiten niet meer aan bij de nieuwe werkelijkheid. Een dergelijke situatie is stressvol (Totman, 1979). Deze bijzondere vorm van stress wordt wel 'acculturatiestress' genoemd en moet onderscheiden worden van de gangbare psychologische stressbronnen, zoals spanningen in relaties, in religieuze belevingen, op het werk of in het verkeer (Berry, 1992)¹⁸

De acculturatiestress bij mijn vader is niet meteen, na het beschreven voorbeeld opgetreden. Hij is doorgegaan met het bereiken van zijn doel en heeft zijn droom bijgesteld. Hij is chemisch analist geworden. Terugkijkend op zijn leven, is er sprake van een opbouw van teleurstellingen. Ik noem hier kort nog twee (van de vele) voorbeelden:

1. Verliefd worden op een Nederlandse vrouw en ontdekken dat haar ouders

vanwege de huidskleur van mijn vader.

2. Werken als Chemisch Analist, hij deed zijn werk met passie en was er goed in. Nieuwe ontdekkingen werden uit zijn bureaula gestolen, zodat collega's met de eer konden strijken. Mijn vader, afkomstig uit een wij-gerichte cultuur, kon niet omgaan met de ik-gerichtheid op zijn werk.

Acculturatiestress treedt dus op wanneer zich veel en snelle veranderingen voordoen. De noodzaak zich aan te passen aan een voortdurende stroom van veranderingen in de privésfeer, in de publieke sfeer en in de werkomgeving kan negatieve effecten hebben op de psychische gezondheid van mensen. Acculturatiestress kan leiden tot angst, depressiviteit en rouw (Berry, 1992; Graafsma en Tiekens, 1987). Een vasthoudende ethnocentrische houding vanuit

“MENSEN VERSCHILLEN IN HUN MATE VAN ETHOCENTRISME”

de relatie niet konden accepteren. “Met een zwarte man ga je geen goede toekomst tegemoet”. Het was ondenkbaar. Mijn moeder heeft het contact met haar ouders en haar familie verbroken om de relatie tussen haar en mijn vader te kunnen laten voortbestaan. Mijn moeder werd uitgesloten uit haar familie,

zowel de dominante culturele omgeving als vanuit de migrantengroepen zullen de gewenste integratie zeer bemoeilijken.¹⁹ Vanuit zijn perspectief heeft mijn vader er van alles aan gedaan om in te voegen in de Nederlandse maatschappij: studie, goede baan en inkomen, getrouwd (met een Nederlandse vrouw). Ondanks zijn inzet werd en voelde hij zich regelmatig uitgesloten, op

¹⁸ Bekkum, D. van, Ende M. van der Heezen, S. & Hijmans van den Bergh, A. (1996). Migratie als Transitie: Liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening. In J. de Jong & M. van de Berg (red.), *Transculturele psychiatrie en psychotherapie, handboek voor hulpverlening en beleid*. p. 35-60. Lisse: Swets & Zeitlinger.

¹⁹ Bekkum, D. van, Ende M. van der Heezen, S. & Hijmans van den Bergh, A. (1996). Migratie als Transitie: Liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening. In J. de Jong & M. van de Berg (red.), *Transculturele psychiatrie en psychotherapie, handboek voor hulpverlening en beleid*. p. 35-60. Lisse: Swets & Zeitlinger.

grond van kleur en afkomst. Etnocentrisme speelt hierbij een belangrijke rol. Etnocentrisme betekent grofweg de geneigdheid om andere groepen en hun culturen hoofdzakelijk vanuit de eigen cultuur te bekijken. Maar etnocentrisme is meer dan het beoordelen van anderen met behulp van de eigen cultuur. Want de mens is een product van de eigen cultuur en kan dus niet anders dan de wereld te zien via de eigen culturele bril. Etnocentrisme impliceert daarom ook het hebben van een waardeoordeel over andere culturen waarbij de eigen cultuur en etnische groep als superieur en de andere groepen en hun culturen als inferieur worden beschouwd, met

HET KRUISPUNTDENKEN

PROPAGEERT HET EN-EN

PERSPECTIEF

alle gevolgen van dien. Met andere woorden, etnocentrisme is eigen aan de mens en tot op zekere hoogte onvermijdelijk. Mensen verschillen alleen in de mate van hun etnocentrisme.²⁰ Het is in mijn optiek van groot belang is om bewust te zijn van de verschillende aspecten die invloed hebben op het proces van inbedden. De verantwoordelijkheid om te kunnen inbedden ligt niet alleen bij de 'nieuwkomer', maar ook bij degene die de nieuwkomer ontvangt. Het kruispuntdenken geeft hierop een duidelijk antwoord. "Het kruispunt wordt gevormd door een aantal belangrijke assen

²⁰ Shadid, W. (2011). *Etnocentrisme, een muur tegen wederzijds begrip*.

www.interculturelecommunicatie.com

van persoonlijke en maatschappelijke betekenisgeving, zoals gender (mannelijk tot vrouwelijk), etniciteit (zwart tot wit), klasse (rijk tot arm), leeftijd (jong tot oud) en seksuele oriëntatie (homo tot hetero). Uitgangspunt is dat alle mensen op meerdere assen tegelijk een plaats hebben. Zo kan iemand vrouw, hooggeschoold, creools, heteroseksueel en Nederlander zijn. Het gaat nooit om hetzij de ene hetzij de andere as, maar altijd om meerdere assen tegelijkertijd en om de eigen combinatie van assen".²¹ "Het is niet gemakkelijk om je het Kruispuntdenken eigen te maken: het gaat in tegen het *common sense* denken in de samenleving en tegen alles wat we geleerd hebben, namelijk denken vanuit het OF-OF perspectief. Het Kruispuntdenken daarentegen propageert het EN-EN perspectief."²²

Betekenis voor de praktijk

In dit artikel heb ik het verhaal geschreven in het voetspoor van historie en cultuur van mijn Molukse familie. Het verhaal is geschreven vanuit mijn perspectief, zoals ik de verhalen gehoord en begrepen heb.

Tot slot beschrijf ik welke betekenis dit verhaal kan hebben voor de praktijk van een transcultureel systeemtherapeut. Ik heb me hierbij laten inspireren door Tjin A Djie. Een aantal punten zijn letterlijk aangehaald.²³

- Als therapeut reflecteren op de eigen familiegeschiedenis in de context van historie en cultuur brengt een verbinding teweeg met de

²¹ Boedjarath, I. (2010). *Gender*, in Handboek Culturele psychiatrie en psychotherapie, J. de Jong en S. Colijn (red.) p.217. Utrecht: de Tijdstroom.

²² Wekker, G. (2005). *Ontmoeting over grenzen*. Lezing voor Conferentie Caleidoscopia, 4 maart 2005 te Amsterdam.

²³ Tjin A Djie, K. Roosma D & Buist-Bouwman M. (2010). *Beschermjassen, werkmodel voor professionals in jeugdzorg, onderwijs en welzijn die werken met migrantenfamilies*. Assen: PIONN, in opdracht van Enova, onderdeel STAMM CMO.

- oorspronkelijke hulp- en steunbronnen.
- Als therapeut heb ik een manier gevonden om deze oorspronkelijke hulp- en steunbronnen op een eigen wijze in te zetten als krachtbron voor het bereiken van oplossingen voor actuele problemen.
 - Kennis hebben van de verschillen tussen ik-gerichte families en culturen en wij-gerichte families en culturen. Het geeft een meerwaarde om deze in kaart te brengen en te bepalen op welke manier familieleden het best betrokken kunnen worden bij het zoeken en vinden van oplossingen. Het maken van een genogram heeft een belangrijke meerwaarde.
 - Als therapeut heb ik het inzicht verworven dat de werking van familiecontinuïteit belangrijk is en dat zowel verleden, heden al toekomst belangrijke bronnen zijn.
 - Levensfase-overgangen hebben een belangrijke impact in de levensloop van ieder individu en de impact van migratie als een bijzondere faseovergang in de levensloop van migranten, de gevolgen hiervan in het ontstaan en voortduren van psychosociale en cognitieve problemen. Het is als therapeut van belang om dit op een betekenisvolle wijze in kaart te brengen.
 - Inzicht en begrijpen hoe de werking is van het acculturatiestreven en de oorsprongsgehechtheid van ieder individu en van migranten in het bijzonder. Er bewust van zijn hoe cliënten geholpen kunnen worden om conflicterende loyaliteiten met elkaar te verbinden. Met andere woorden het "pendelen" van migranten tussen het leven van "hier en nu" in Nederland en het leven "vroeger en ver weg" in het land van herkomst.
 - Kennis hebben en inzicht hebben in de werking van ethnocentrische reflexen oftewel de neiging van ieder individu om de buitenwereld en anderen te benaderen vanuit de eigen familiale, sociale en culturele context. De verborgen dimensies die daaruit voortkomen.
 - In het contact met de cliënt kunnen wisselen van perspectief, waardoor de cliënt zich gehoord, veilig en begrepen voelt.
 - Het kunnen stellen van contextuele vragen die de cliënt helpen bij de zoektocht naar hulp en steunbronnen in hun eigen familiale, sociale en culturele context van nu en vroeger om daarmee het oplossend vermogen te vergroten.
 - Beschermjas is een metafoor voor een "veilige en vertrouwde omhulling. Werken met beschermjassen betekent dat je werkt vanuit het besef dat iedereen steunkaders nodig heeft om problemen te overwinnen en nieuwe oplossingen te vinden, en dat migranten voor de opgave staan om nieuwe steunkaders te creëren, omdat de oude beschermjassen zijn weggevallen.

“Familie is een schatkist waarin jouw ik besloten ligt.”

Abdullah Kader

September 2011. We staan op het terras van ons nieuwe appartement en kijken vanaf de tiende verdieping naar beneden op de Lloydpier, de plek waar mijn familie hun eerste voetsporen aan Nederlandse wal hebben gezet.

